

УДК

КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНІ ЗОНИ ЗАКАРПАТТЯ: ОБГРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ТА СКЛАДОВИХ ФОРМУВАННЯ

Наталя Габчак

*Закарпатський державний університет,
вул. Заньковецька 89А, м. Ужгород, 88000, Україна, тел. (8050)232-35-54*

Здійснено оцінку курортно-рекреаційних ресурсів Закарпаття. Визначено головні критерії виокремлено курортно-рекреаційних зон та перспективи їхнього розвитку.

Ключові слова: курорт, типологія курортів, курортно-рекреаційна зона, позитивні і негативні тенденції розвитку.

Закарпаття – мальовничий край, який здавна славиться багатими курортно-рекреаційними ресурсами: цілющими мінеральними водами, гірськими (80%) та рівнинними (20%) ландшафтами, багатою історико-культурною спадщиною. Щорічно край відвідують тисячі відпочивальників, туристів, які метою подорожі обирають лікувальний туризм. Так, торік Закарпаття відвідали 376 тисяч туристів, що на 70 тисяч більше, ніж позаминулого року; з них у санаторно-курортних закладах побувало 47% рекреантів, а загальний обсяг наданих послуг сягнув 131,25 млн грн. Це свідчить про актуальність і соціальну значущість цього напрямку туристичної діяльності в краї.

Основні терміни курортно-рекреаційної галузі вітчизняні і зарубіжні вчені трактують по-різному. Охарактеризувати всю множину зібраних нами визначень термінів у метях цієї публікації неможливо, тому ми обмежимось тими, які, на наш погляд, розкривають суть цього питання. Л.М. Бикова, А.А. Сочка, Л.Г. Тронь, М.Й. Рутинський, С.П. Кузик вважають, що найбільш точно відображає сутність поняття “курорт” - розкриває таке визначення: природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування [6]. Саме слово “курорт” походить від німецьких *Kur* — *лікування* і *Ort* — *місце*. У Законі України “Про курорти” термін “курорт” трактується як основна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об’єктами інфраструктури, використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

Курорти за спеціалізацією поділяються на курорти загального призначення та спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань (ст. 5 Закону України “Про туризм”). У вітчизняній науковій літературі курорти класифікують за різними критеріями:

- за орографічним (низинні, височинні, передгірні, гірські);
- за секторно-географічним (приморські, континентальні);
- за специфічними природними (питні, водооздоровчі, термальні, приакуаторіально-сольові ропні);
- за демографічно-урбаністичними критеріями (місцевого значення, внутрідержавні, міжнародного класу, недорогі, респектабельні, фешенебельні) тощо.

Залежно від структури рекреаційних потреб людини, відповідно основним функціональним класам курорти поділяють на такі групи:

- приморські рекреаційно-відпочинкові;
- гірські активно туристичні;
- лікувально-оздоровчі.

Упродовж останніх 10 років на досліджуваній території найбільшого розвитку досягли гірські активно туристичні та лікувально-оздоровчі. Тому метою нашого дослідження є комплексний аналіз стану, проблем і перспектив розвитку курортно-рекреаційних зон Закарпаття.

Курортно-рекреаційна зона є невід'ємною складовою курортно-рекреаційного району. Він, своєю чергою, формується як функціональна система взаємопов'язаних елементів території: населених пунктів, курортних комплексів та установ, штучних водойм тощо, а також природних ландшафтів, які органічно входять до території району та використовуються для створення курортного середовища [2].

До головних чинників, які покладено в основу їх виокремлення, відносимо:

- природно-ресурсну базу;
- вигідне географічне положення;
- фактор територіального поділу праці;
- екологічний феномен території;
- соціально-економічну та природну специфіку гірських місцевостей;
- економічну конкурентноспроможність курортно-рекреаційної сфери.

М.Мироненко та І.Твердохлебов виділяють такі основні ознаки курортно-рекреаційної зони:

- сформована на даний час рекреаційна спеціалізація і ступінь її розвитку;
- внутрішній структурно-територіальний взаємозв'язок рекреаційного обслуговування населення;
- рівень рекреаційної освоєності території;
- спільність проблем перспективного розвитку окремих частин території з позиції рекреаційної галузі.

На підставі цих основних ознак виокремлюємо три курортно-рекреаційні зони Закарпаття з різною спеціалізацією, з різним ступенем освоєності та певними перспективами розвитку. Північно-західну частину області займає однойменна Північно-Західна рекреаційна зона, до складу якої входять території Велико-Березнянського, Перечинського, Воловецького, Свалявського та Іршавського районів. Основні мінеральні ресурси Велико-Березнянського району представлені чотирма родовищами мінеральних вод — Костринським, Сольським, Черноголово-Пастильським, де переважають вуглекислі гідрокарбонатно-хлоридні та натрієві води, а також Ужоцьким і Черноголово-Пастильським родовищами з нарзанами келечинського типу. Перечинщина представлена всесвітньо відомим Заричевським родовищем вуглекислих хлоридно-гідрокарбонатних вод типу Єсентуки-17 та слабосульфідними водами с.Лумшори, на базі яких існував один з перших курортів Закарпаття (перші згадування про нього датовані 1600 р.). В даний час бальнеоресурси цього району використовуються в численних пансіонатах і санаторіях-профілакторіях – "Сонячна галявина", "Дубриничі", "Турички", "Лумшори", "Водопад", "Полонина", "Шиповець".

Найбагатшим за запасами цілющих мінеральних вод типу "Боржомі" Свалявський район. Унікальною особливістю їх є те, що вони майже цілком представлені гідрокарбонатами з мінералізацією від 4,0 до 11,0 г/л. Основні родовища свалявських мінеральних вод: Полянське, Ведмеже, Новополянське, Голубинське, Плосківське,

Нелипинське, Пасикське, Оленевське. На їхній базі працюють санаторії "Галіявина", "Сонячне Закарпаття", "Квітка Полонини", "Кришталеве Джерело". Частина мінеральних вод (переважно вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих) розливається в пляшки: "Лужанська", "Нелипинська", "Плосківська", "Поляна-Квасова", "Поляна-Купель", "Сваліява". Саме вуглекислі мінеральні води середньої мінералізації (5-15 г/дм³), гідрокарбонатні натрієві, холодні, складають одну з найбільших груп мінеральних вод Українських Карпат. Основна площа їхнього поширення знаходиться в басейні р. Пінія, де вони складають самостійну гідрохімічну зону в системі поперечних тектонічних порушень Латорицького регіонального розлому [3].

Мінеральні ресурси Воловецького району представлені окремими виходами вуглекислих мінеральних вод типу нарзанів у вигляді джерел, які використовувалися з лікувальною метою.

На Іршавщині знаходиться одне з найбільших родовищ термальних метанових гідрокарбонатно-хлоридних натрієвих йодо-бромних вод типу Хайдусобосло. Численні виходи цих вод є у селах Велика Ростока, Мала Ростока, Дубрівка, Кам'янське, Мідяниця, Дунковиця, Доробратово та ін. Прямих аналогів термальних метанових йодо-бромних вод Іршавського родовища в Україні немає. Тепер мінеральні води родовища використовуються для ванн у водолікарнях пансіонату "Смолоскип" в (с. Довге), с. Кам'янське для лікування серцево-судинних захворювань, органів опори і руху. Завдяки наявності в мінеральних водах органічних сполук, характерних для метанових мінеральних вод, а також з огляду на досвід інших країн з використання мінеральних вод такого типу (курорт Хайдусобосло в Угорщині) з цих мінеральних вод можна генерувати лікувальні грязі.

Другою курортно-рекреаційною зоною є Центрально-Східна, що оконтурює територію Міжгірського, Хустського, Тячівського та Рахівського районів. Так, у Міжгірському районі з вуглекислих мінеральних вод, які тут називають "буркутами", найширше представлені залізисті нарзани келечинського типу, а також вуглекислі хлоридно-гідрокарбонатні натрієві типу Єсентуки-17. Саме тут найбільше високодебітних родовищ, з них дев'ять основних: Сойминське, Вучковське, Квасовецьке, Колочавське, Речковське, Голятинське, Келечинське, Майданське, Верхньо-Бистрянське.

Сойминське родовище, яке знаходиться в середній течії р. Ріка на території с. Сойми, характеризується вузьким локальним поширенням мінеральних вод, значними напорами, великими дебітами свердловин, законтурними прісними водами, що безпосередньо контактують з вуглекислими, що дуже цінно.

Не менш відоме Колочавське родовище знаходиться в долині р. Теремля, південніше с. Колочава. П'ять джерел вуглекислих мінеральних вод і безліч дрібних проявів виявлено на лівому березі р. Теремля. Родовище належить до антиклінальної складки з розмитим склепінням, ускладненої великим розломом і поруч більш дрібних порушень, що зумовлюють характер блокової структури. Найбільш інтенсивне розвантаження мінеральних вод глибоких водоносних частин структури здійснюється у зонах тріщинуватості в місцях перетинання розломів.

Південна курортно-рекреаційна зона (Ужгородський, Мукачівський, Березівський та Виноградівський райони) представлена цілою низкою бальнеологічних курортів у Мукачівському районі, зокрема, родовищами сульфідних вод типу Кемери, а також термальних вод декількох типів: азотно-метанових кременистих Піренейського типу, азотно-метанових хлоридних натрієвих типу Хайдусобосло. Основні родовища мінеральних вод Мукачівського району: Синяцьке, Карпатське, Мукачевське, Лисарня,

Залузьке, Латорицьке. На базі Синяцького родовища на висоті 600 м у передгір'ях Вулканічного хребта Карпат, розташований всесвітньо відомий бальнеологічний курорт "Синяк", відкритий ще у 1948 р. Основний профіль санаторію – лікування захворювань серцево-судинної і периферійної нервової систем, а також органів опори і руху. Можливе також лікування захворювань органів травлення, хронічних інтоксикацій важкими металами. Синяцька мінеральна вода використовується для ванн, а також для питного лікування, зрошень та інгаляцій.

На базі Карпатського родовища мінеральних вод розташований всесвітньо відомий бальнеологічний курорт "Карпати", що функціонує на висоті 400 м над рівнем моря в передгір'ях Вулканічного хребта Карпат в урочищі Берегвар. На території курорту розташований санаторій "Карпати", основним профілем якого є лікування захворювань серцево-судинної і нервової системи з використанням м'якого клімату передгір'я, а також супутньої патології – захворювання органів травлення з питним використанням різних мінеральних вод Закарпаття.

Мінеральні ресурси Виноградівського району представлені слабомінералізованими кременистими термальними мінеральними водами. На їхній базі функціонують пансіонати "Теплиця", "Дубки", "Тиса", "Виннички". Мінеральні води тут використовуються для ванн при лікуванні захворювань серцево-судинної, нервової систем і шкіри.

Берегівщина славиться значними запасами термальних вод трьох типів – вуглекислі, кремністі терми (Береговське родовище), азотні терми (Іванівське, Боржавське родовища) та азотно-метанові йодо-бромні хлоридні натрієві (Гараздовське родовище). Тут налічується понад 25 виходів цих вод на поверхню. Численні пансіонати в селах Косино ("Косино"), Боржава ("Боржава"), Ремети ("Енергетик", "Зоря"), Квасово ("Веселка") створюють кістяк санаторно-курортного бізнесу краю, пропонуючи лікування серцево-судинної, нервової системи та органів опори і руху.

Однак попри наявність в краї унікальних оздоровчих рекреаційних об'єктів сучасний стан їх матеріально-технічної бази залишається незадовільним. Для подолання такого становища в області створюються все нові інвестиційні проекти з урахуванням усіх особливостей раціонального розміщення та функціонування курортно-рекреаційної інфраструктури, зокрема реконструюється і будується санаторно-оздоровчий комплекс «Солоні млаки» (Мукачівський район); будується лікувальний і спальний корпуси на 200 місць у санаторії «Квітка Полонини» (Свалявський район); санаторно-оздоровчий комплекс «Термал-Стар» (Ужгородський район); санаторій «Деренівська купіль» (Ужгородський район). Загальна вартість цих інвестиційних проектів 17,6 млн доларів.

Враховуючи накопичений досвід провадження курортно-рекреаційної галузі в Закарпатському краї та окреслюючи шляхи його розвитку, можемо виокремити позитивні та негативні тенденції.

Позитивні:

- Закарпаття має унікальний природний, бальнеологічний потенціал;
- у напрямі розвитку рекреаційних територій розроблено перспективні науково-обґрунтовані концепції розвитку територій – «Синевирське озеро» та «Боржавські полонини» Міжгірського району; «Синяк» Мукачівського району; розроблена карта розміщення резервних інвестиційно привабливих територій для забудови туристично-рекреаційних комплексів в Ужгородському районі та затверджено генеральний план забудови курортної зони державного значення Шаян у Хустському районі;
- Закарпаття має багаті традиції у галузі раціонального природокористування та охорони природи.

Негативні:

- кризові явища в економіці України, краю, політична і фінансова нестабільність;
- недосконала державна політика в галузі курортної рекреації;
- слабо розвинена туристична інфраструктура;
- відсутність реклами за кордоном закарпатських курортів, природних та історичних пам'яток.

Отже, найближчим часом потрібно звернути увагу не на збільшення курортно-рекреаційних об'єктів і їх потужностей, а на налагодження конкурентноспроможного ринку рекреаційних послуг шляхом модернізації відпочинкової інфраструктури та задоволення потреб населення в бальнеологічному лікуванні.

1. *Быкова Л. М., Сочка А. А., Тронь Л. Г.* Курорты Закарпатья. – К., 1977.
2. *Гетьман В.* Природні лікувальні ресурси Українських Карпат у контексті сучасного стану вітчизняної курортної справи // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2003р. – №2 (295), С.6 – 11.
3. *Билак С. П.* Минеральные воды Закарпатья: Химический состав, пути формирования, перспективы использования) – Львов, 1986. – 161 с.
4. *Зінько Ю.В., Рутинський М.Й.* Сільський туризм: Навч. посібник.- К. Знання, 2006. – 271с.
5. *Кузик С. П.* Відпочинок у Карпатах: Про розвиток курортної справи та туризму в зоні Карпат // Жовтень. – 1981. – № 4. – С. 100-102.
6. *Рутинський М. Й.* Сучасна турпродуктна спеціалізація Закарпаття на міжнародному й національному туристичних ринках //Вісник Тернопільського університету. Серія географічна - 2004. — Вип. 1 — С.106-111.

**HEALTH RESORT AND RECREATION RESOURCES: BASIS OF NATURE AND
STRUCTURE FORMATION**

Natalya Habchak

*Transcarpathian State University
vul. Zan'kovetskyia 89, Uzhhorod 88005, Ukraine, (8050)232-35-54*

The estimation of health resort and recreation resources was carried out. The main zones were singled out and the prospects of there future development were defined.

Key words: health resort, resort typology, health resort and recreation zone, positive and negative tendencies of development.

*Стаття надійшла до редколегії 21.02.2008
Прийнята до друку 22.06.2008*